

АНТОНЮК Н. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології
(Львівський національний університет
імені Івана Франка),
суддя
(Велика Палата Верховного Суду)

УДК 343.237

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.2>

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ, ВЧИНЕНІ ДЕКІЛЬКОМА ОСОБАМИ

Вчинення злочину декількома суб'єктами, як правило, підвищує суспільну небезпеку такого злочину загалом. Водночас твердження про підвищену суспільну небезпеку вчинення посягання кількома особами, якщо вони не є суб'єктами злочину в розумінні Кримінального кодексу України, також навряд чи варто ставити під сумнів. Йдеться про ті випадки, коли один суб'єкт злочину опосередковано вчиняє його шляхом використання осіб, які не можуть нести кримінальну відповідальність за вчинене з урахуванням вікових, психічних чи інших характеристик, або вчиняє суспільно небезпечне діяння спільно з такими особами. В контексті висловлених тез необхідно встановити зв'язок між кількістю учасників злочину й можливими формами варіативного кримінально-правового впливу на них, які встановлені законодавцем у Кримінальному кодексі України.

Метою дослідження є встановлення означеного зв'язку, виявлення критеріїв впливу на зростання суспільної небезпеки злочину, вчиненого декількома суб'єктами або за участі декількох осіб, внесення пропозицій до чинного кримінального закону щодо вдосконалення регламентації та диференціації кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину декількома особами.

В результаті проведеного дослідження сформульовано висновки щодо додаткового обґрунтування підвищення рівня суспільної небезпеки злочину, вчиненого у співучасті, з огляду на низку факторів. Ці фактори мають значення лише у разі вчинення умисного злочину. Це додатково підтверджує відсутність необхідності тим чи іншим способом диференціювати кримінальну відповідальність за неоднособове вчинення злочинів з необережною формою вини.

Констатовано, що важливу диференціюючу роль відіграє ознака опосередкованого вчинення злочину у зв'язку із залученням до його вчинення осіб, які не можуть бути суб'єктами злочину, а також вчинення злочину разом із такими особами. Врахування цієї ознаки чи то у кваліфікованих складах злочинів, чи шляхом прирівнювання правових наслідків опосередкованого вчинення злочину до ознак вчинення злочину у співучасті дасть змогу забезпечити врахування повною мірою підвищеної суспільної небезпеки тих злочинців, які використовують для вчинення злочину інших осіб, які не є співучасниками через те, що не охоплюються поняттям суб'єкта злочину (опосередковане виконання злочину), або вчиняють злочин спільно з особами, які не є суб'єктами злочину.

Ключові слова: диференціація кримінальної відповідальності, співучасть, опосередковане вчинення злочину.

Antoniuk N. O. General grounds of differentiation of criminal responsibility for socially dangerous acts committed by several persons

Commission of a crime by several subjects increases social dangerousness of such a crime as a rule. At the same time it isn't doubted that even commission of an act by several persons, who are not subjects of crime in meaning of the Criminal Code of Ukraine, increases social dangerousness as well. It is said about the situations, when one subject commits a crime indirectly, using persons, who can't bear responsibility due to age, mental state or other features or commits a crime accompanying such persons. In the context of said above it is necessary to establish interrelation between the quantity of those committing a crime and potential forms of variable criminal-legal influence, envisaged in Criminal Code of Ukraine.

The aim of this article is to establish the mentioned interrelation, to find criteria of influence on increase of social dangerousness of a crime, committed by several subjects or accompanied by several persons who are not subjects of crime. We also want to make propositions on improvements of regulation of differentiation of criminal responsibility for crimes committed by several persons.

The next conclusions concerning higher levels of social dangerousness of complicity have been made as the result of our research, taking into consideration certain factors. These factors are important only if intentional crime is committed. This additionally supports the lack of necessity to differentiate criminal responsibility for commission of negligent crimes by several people.

Feature of indirect commission of a crime or acting with persons who can't bear criminal responsibility plays crucial role for differentiation. Considering this feature in qualified bodies of crime or by equaling its legal consequences with features of complicity will be helpful in establishing increasing of social dangerousness of those criminals, who use persons who are not subjects of crime (indirect commission of a crime) or act accompanied by persons who are not subjects of a crime.

Key words: *differentiation of criminal responsibility, complicity, indirect commission of a crime.*

Вступ. Врахування кількості суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину як засіб диференціації кримінальної відповідальності має декілька аспектів, що потребують дослідження. Очевидно, що сама по собі кількісна ознака (врахування кількості співучасників) не характеризує загалом усі можливі прояви цього засобу диференціації. Проте з цією ознакою можна пов'язувати низку інших характерних рис, які сприятимуть максимально диференційованому підходу до реалізації кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у співучасті, адже саме факт вчинення злочину кількома особами (кількісна ознака) є точкою відліку для диференціації кримінальної відповідальності за означеним критерієм. У разі одноособового його вчинення (окрім хіба що опосередкованого виконання) всі аспекти цього засобу диференціації кримінальної відповідальності не матимуть жодного значення.

Постановка завдання. Метою статті є доведення необхідності диференціації кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у співучасті; встановлення критеріїв впливу на підвищену суспільну небезпеку злочину того фактору, що злочин вчинений кількома особами, які не є суб'єктами злочину; вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності шляхом урахування під час визначення суспільної небезпечності діяння вчинення його спільно з особами, які не є суб'єктами злочину.

Результати дослідження. В науковій літературі для диференціації кримінальної відповідальності співучасників пропонують враховувати ступінь і характер участі окремих учасників у злочині, ступінь згуртованості та організованості групи співвиконавців, якщо йдеться про окремі норми Особливої частини, що передбачають співучасть особливого роду, а також врахування посткримінальної поведінки учасників злочину [1, с. 121–126].

О.О. Кваша зазначає, що диференціація кримінальної відповідальності співучасників – це системна діяльність законодавця зі встановлення різних кримінально-правових наслідків для учасників спільного злочину залежно від рольового розподілу діянь причинного зв'язку та вини співучасників [2, с. 261].

Загалом погоджуючись із цими міркуваннями, хочемо дещо уточнити. Диференціація кримінальної відповідальності – це не стільки процес, скільки результат такого процесу, тому паралельно зі вказівкою на діяльність законодавця у визначенні варто вказувати на результат такої діяльності. Також під час диференціації кримінальної відповідальності співучасників враховується не лише їх роль у злочині, причинний зв'язок та вина. Причинний зв'язок певною мірою є характеристикою рольової ознаки, адже поведінка кожного співучасника перебуває у причинному зв'язку зі спільним злочином, а результат спільного злочину є результатом спільних дій, узагальненням індивідуальної рольової поведінки кожного співучасника.

Щодо вини та її впливу на диференціацію кримінальної відповідальності співучасників зазначимо таке. З одного боку, співучасть можлива лише в умисних злочинах, хоча в літературі є напрацювання щодо необережного співзаподіяння чи співучасті у необережних злочинах [3, с. 294]. Ми вважаємо, що про співучасть все ж таки варто говорити в умисних злочинах. Однак більш детально на цій проблематиці не зупинятимемося. Відсутність вини у діянні особи, яка помилково діє спільно з іншими, не робить її співучасником, як і не утворює співучасті для того, хто використовує поведінку такої особи. Звісно, організатори та керівники не відповідають за ті злочини, які вчиняє організована група чи злочинна організація, якщо ці злочини не охоплювались їх умислом (ч. 1 ст. 30 Кримінального кодексу України (далі – КК)). Однак це положення закону є не диференціюючим за критерієм вини, а фактично ще одним нормативним проявом принципу винної відповідальності.

У своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому підставі та диференціації кримінальної відповідальності співучасників злочину, В.В. Соболев пропонує виокремлювати принцип диференціації кримінальної відповідальності, сутність якого зводиться до того, що встановленню кримінальної відповідальності мають відповідати заходи державного примусу, справедливості яких забезпечується шляхом їх законодавчого розмежування (диференціації) з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки діяння, особи винного й поведінки останнього аж до його звільнення в установлених законом випадках від кримінальної відповідальності та покарання [4, с. 6].

Ми не погоджуємося з тим, що диференціація кримінальної відповідальності виконує роль самостійного принципу, оскільки вважаємо диференціацію кримінальної відповідальності частиною принципу справедливості [5, с. 7]. Водночас згаданий автор слушно акцентує увагу на тому, що межі законодавчого розмежування відповідальності є досить широкими й сягають етапів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, що, без сумніву, актуально для співучасті.

О.В. Шеслер та Ю.Н. Чернишова пишуть, що диференціація кримінальної відповідальності й покарання під час співучасті виражається, по-перше, в тому, що в деяких складах злочинів їх вчинення групою осіб за попередньою змовою, організованою групою є кваліфікуючою ознакою, що тягне за собою більш суворе покарання, ніж вчинення злочину, що містить основний склад злочину; по-друге, в тих випадках, коли організована група чи злочинна організація є конститутивною ознакою складу злочину, а за створення таких груп, керівництво чи участь у них відповідною статтею Особливої частини передбачена самостійна відповідальність; по-третє, в законодавчо установленій специфіці меж кримінальної відповідальності організаторів і керівників злочинних груп порівняно з межами кримінальної відповідальності організаторів конкретних злочинів. Вона полягає у тому, що ці межі розширені [6, с. 264].

На нашу думку, врахування кількості суб'єктів злочину має кілька проявів, що впливають на диференціацію кримінальної відповідальності. По-перше, це врахування виду співучасника, по-друге, врахування форми співучасті, по-третє, оцінка добровільної відмови

співучасників, по-четверте, закріплення норм про співучасть особливого роду в Особливій частині КК, по-п'яте, врахування посткримінальної поведінки співучасника, по-шосте, криміноутворююча роль співучасті, по-сьоме, врахування співучасті як кваліфікуючої ознаки.

Все ж таки повернемося до первинного питання про принципову необхідність диференціації кримінальної відповідальності у разі співучасті. Більшість учених вважає, що вчинення умисного злочину декількома особами підвищує суспільну небезпечність такого діяння, тому вимагає підвищеної відповідальності співучасників порівняно з діянням, що вчиняється одноособово [7, с. 67–72; 8, с. 133–139; 9, с. 53]. Інші ж дослідники вважають, що на суспільну небезпечність злочину впливає не сама участь у його вчиненні декількох осіб, а результат такої участі, тому співучасники мають відповідати так само, як і особи, які вчиняють злочин одноособово [10, с. 9]. Зауважимо, що в цьому контексті ми не розглядаємо теорії підстав відповідальності за співучасть, а моделюємо потенційні підходи до підстав її диференціації.

Якщо слідувати за прихильниками другого зі згаданих вище підходів, то слід зазначити, що інститут співучасті втрачає практично будь-яке значення, окрім констатації зв'язку у вчиненому злочині декількох осіб, які спільно діють для досягнення злочинного результату. Послідовники такої ідеї могли би піти далі й стверджувати, що співучасть, навпаки, має знижувати відповідальність кожного зі співучасників порівняно з відповідальністю особи, яка вчинила злочин одноособово, адже у зв'язку з наявністю декількох співучасників обсяг діянь кожного зазвичай дещо зужується, а результат такої спільної злочинної діяльності фактично складається зі «внесків» кожного співучасника. На цю особливість звертали увагу Л.Л. Кругліков та О.В. Васильєвський [1, с. 123], пишучи, що чим більшим є внесок організатора, підбурювача чи пособника, тим меншим є внесок виконавця, отже, ця обставина має знижувати його відповідальність. Отже, який би з підходів не підтримували вчені, їхня аргументація зводиться до визнання диференціюючого значення співучасті, адже всі вони говорять про те, що відповідальність співучасника буде або вищою, або нижчою, ніж кримінальна відповідальність середньостатистичного суб'єкта, який одноособово вчинив злочин.

Можна, звичайно, зайняти певну проміжну позицію, відповідно до якої співучасть не впливатиме на зростання суспільної небезпеки, проте не знижуватиме відповідальності співучасників порівняно з тими, хто вчинив злочин одноособово, але якщо, скажімо, пособник надав виконавцеві пораду, як краще вчинити злочин, то хіба не буде правильним диференціювати відповідальність такого пособника, а не прирівнювати його до того, хто самостійно виконав об'єктивну сторону злочину й досягнув злочинного результату? Хоча суспільна небезпека в одних випадках у співучасників може практично співпадати, проте завжди можна сформулювати комбінацію діянь співучасників, за якої роль одного з них буде настільки незначною, що прирівнювати її до одноособового вчинення злочину буде несправедливо і, вочевидь, недоцільно. Саме в цьому аспекті проявляється необхідність забезпечення варіативності.

Перш за все варто оцінити суспільну небезпеку злочину, вчиненого у співучасті, та злочину, вчиненого одноособово. З точки зору законодавця ця суспільна небезпека все ж таки є вищою, про що свідчить більший розмір санкцій за вчинення злочинів зі кваліфікуючою ознакою форми співучасті. Однак у теоретичних напрацюваннях вчені іноді міркують по-іншому. Так, Л.Л. Кругліков та О.В. Васильєвський вважають, що підставою для диференціації відповідальності під час співучасті є підвищена суспільна небезпека діяння. Проте, на їхню думку, це більш характерно для співвиконавства. У разі складної співучасті небезпека діяння може не зростати [1, с. 122]. На жаль, згадані науковці не пояснюють, чому у разі співвиконавства зростає суспільна небезпека скоєного, на відміну від вчинення злочину у складній співучасті.

Дійсно, іноді спільне виконання об'єктивної сторони у разі співвиконавства може передбачати повне її виконання кожним зі співучасників [11, с. 233]. Це, наприклад, може бути вчинення згвалтування декількома співучасниками таким чином, що кожен із них повністю виконає об'єктивну сторону, або кримінально-каране розголошення таємниці, коли

декілька співвиконавців повідомляють таємну інформацію різним групам неуповноважених на її сприйняття осіб. З іншого боку, співвиконавство можливе тоді, коли об'єктивна сторона виконується взаємодоповнюючими діями, які змістовно не пересікаються [11, с. 233]. Наприклад, один співучасник зламає замок на дверях сховища, а інший виносить майно, або кожен зі співучасників викрадає «свою частину» майна. В цьому разі кожен із співвиконавців спільно з іншим фактично виконує те, що зазвичай вчиняє одноособовий злочинець.

На нашу думку, вчинення злочину у співучасті завжди підвищує його суспільну небезпеку. Про її зростання можуть свідчити ознаки залучення у злочинну діяльність; загроза ексцесів; неодноразове пошкодження об'єкта в окремих випадках; створення передумов для вчинення більш тяжкого злочину; більша ймовірність успішності посягання.

Залучення у злочинну діяльність означає те, що для вчинення злочину у співучасті слід вступити у злочинну змову або схилити до вчинення злочину як співучасника іншого суб'єкта злочину. Таким чином, в орбіту злочинної поведінки залучається вже не один суб'єкт, а декілька, тому в цій частині роль держави полягає в тому, щоби максимальною мірою «відмовити» потенційних співучасників від вчинення злочинів під страхом посилення відповідальності [12, с. 1540].

Спільне вчинення злочину за інших рівних умов підвищує шанси на його успішне завершення як у фактичному, так і в юридичному значеннях. Чи варто нагадувати про те, що й чинне законодавство, й більшість науковців одностайні в тому, що закінчений злочин є більш суспільно небезпечним, ніж незакінчений? Отже, навіть перерваний на ранніх стадіях злочин, який вчинявся у співучасті, є більш небезпечним (порівняно зі вчиненням одноособово), оскільки містить вищу ймовірність заподіяння реальної шкоди об'єкту чи більшу ймовірність поставлення об'єкта під загрозу заподіяння такої шкоди. На підвищений шанс результативності (успішності) спільного злочинного діяння порівняно з одноособовим також звертають увагу Л.Л. Кругліков та А.В. Шеслер [13, с. 34].

На думку Д.А. Безбородова, С.Р. Багірова, сутність суспільної небезпеки багатосуб'єктних злочинів полягає в тому, що вони несуть у собі негативну ціннісну орієнтацію особи (декількох осіб) і можуть слугувати прецедентом для повторення в майбутньому [14, с. 7; 15, с. 143]. Вважаємо, що здатність такої поведінки слугувати прецедентом у майбутньому жодним чином не свідчить про зростання суспільної небезпеки.

Перш за все спрощення досягнення злочинної мети порівняно з одноособовим вчиненням злочину є очевидним, а деякі злочини інакше як у співучасті взагалі вчинити неможливо (йдеться про інститут необхідної співучасті), тому пов'язувати зростання суспільної небезпеки з бажанням спростити виконання нехай і протиправної поведінки з формуванням певного зразку такої поведінки у свідомості членів соціуму означає зв'язати природне, внутрішньо притаманне прагнення з диференційованим впливом у бік посилення кримінальної відповідальності, що приведе до очевидного протиріччя. Звісно, сказане не стосується організованих форм співучасті, оскільки останні становлять уже готовий злочинний механізм, який не лише істотно спрощує вчинення злочинів, але й певною мірою стимулює до їх вчинення, йдучи так званим торованим шляхом. Крім того, за твердженням Р.М. Ігнатова та М.М. Богацької, організована злочинність часто пов'язана зі вчиненням тяжких кримінально-караних діянь, які поєднані із загибеллю людей чи завдають значних матеріальних збитків [16, с. 119].

Норми КК про співучасть можуть застосовуватися тоді, коли за всіх необхідних ознак спільний злочин вчиняють декілька суб'єктів злочину. Однак практиці відомі випадки, коли до вчинення суспільно небезпечного діяння залучаються особи, які через вік, психічний стан тощо не визнаються суб'єктами злочину. В певний період часу у судовій практиці навіть прирівнювали таку взаємодію до однієї з форм співучасті (п. 14 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» від 27 березня 1992 року).

Однак іноді суспільна небезпека суб'єкта, який залучає до вчинення злочину осіб, які не можуть бути суб'єктами злочину чи з інших причин не можуть нести кримінальної

відповідальності, є навіть подекуди вищою, ніж у разі взаємодії кількох співучасників, тому критично важливо закріпити у КК державну кримінально-правову політику таким чином, щоби використання осіб, які не можуть бути суб'єктами злочину, було співмірним зі співучастю для учасника, який володіє ознаками суб'єкта злочину. Законодавцю потрібно забезпечити диференціацію кримінальної відповідальності за таку поведінку. На нашу думку, для досягнення цієї мети в рамках чинного Кодексу можна передбачити кваліфікуючу ознаку у всіх тих складах злочинів, які містять кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину у певній формі співучасті». Така кваліфікуюча ознака може бути сформульована за допомогою словосполучення «опосередковане вчинення злочину». У Загальній частині необхідно передбачити визначення опосередкованого вчинення злочину як використання для вчинення суспільно небезпечного діяння особи, яка через вік, стан психіки, помилку чи з інших причин не може бути суб'єктом злочину або підлягати кримінальній відповідальності за суспільно небезпечне діяння, до вчинення якого її використали.

Однак у практиці трапляються випадки вчинення злочину суб'єктом, який не діє опосередковано, тобто не підміняє свою функцію поведінкою іншого. Такий злочинець, навпаки, вчиняє злочин, діючи паралельно з тими, хто не може нести кримінальну відповідальність, а також усвідомлює, що злочин вчиняється саме спільними діяннями його й таких осіб. Наприклад, вироком від 23 квітня 2014 року Южноукраїнського міського суду Миколаївської області було засуджено за вчинення крадіжок із проникненням та незаконне заволодіння транспортним засобом неповнолітнього, який діяв у парі з малолітнім [17]. У цій справі суспільна небезпека суб'єкта злочину повністю корелює з названими нами факторами зростання суспільної небезпеки, тому несправедливо вживати заходів кримінальної відповідальності до такого суб'єкта такої ж інтенсивності, як до винного, що діяв одноособово і у фактичному, і у юридичному значенні.

Додатковим аргументом на користь такого висновку є те, що в разі помилки суб'єкта злочину в особі гаданого співучасника (який насправді не наділений ознаками суб'єкта злочину) серед науковців підтримується ідея про кваліфікацію такої поведінки за правилами про фактичну помилку (як замах на співучасть у злочині) [18, с. 128]. Чому ж тоді за відсутності фактичної помилки відповідальність не має бути співмірною з відповідальністю співучасника? Сумнівно, що лише через усвідомлення (чи відсутність усвідомлення) наявності у інших осіб ознак суб'єкта злочину, адже правова природа підвищеної небезпеки спільних злочинів ґрунтується саме на об'єктивній ознаці спільності та суб'єктивному критерію, а саме усвідомленні цієї ознаки, а не на усвідомленні здатності підлягати кримінальній відповідальності інших учасників злочинного посягання.

На нашу думку, враховуючи згадані вище фактори зростання суспільної небезпеки спільного посягання, а також беручи до уваги усвідомлення тією особою, яка наділена ознаками суб'єкта злочину, що суспільно небезпечне діяння вчиняється спільно, вважаємо, що є всі підстави поширити диференціююче значення співучасті на ці випадки шляхом закріплення вказівки на таку форму поведінки суб'єкта злочину у КК. Доцільно також передбачити відповідну кваліфікуючу ознаку разом із ознаками форми співучасті, зміст якої охоплював би вчинення злочину спільно з особами, які не можуть нести за його вчинення кримінальної відповідальності, за умови, що суб'єкт цього злочину усвідомлює спільність поведінки, існує двосторонній суб'єктивний зв'язок між учасниками, тобто коли всі учасники розуміють, що діють спільно й суспільно небезпечно.

Однак більш оптимальним є вирішення цього питання за допомогою формулювання загального положення у Загальній частині КК шляхом передбачення у КК поняття опосередкованого вчинення злочину, а також прирівнювання до нього спільного вчинення злочину, у якому не всі його учасники наділені ознаками суб'єкта злочину. Цей варіант, на нашу думку, більш вдалий, оскільки не лише забезпечить текстуальну економію, але й краще відповідатиме призначенню статті Загальної частини, адже, як слушно зазначає Н.О. Гуторова, норми Загальної частини є універсальними щодо норм Особливої частини КК і мають так званий всезагальний характер [19, с. 22].

Означений підхід забезпечить диференціацію кримінальної відповідальності за таке діяння порівняно з діяннями, які як фактично, так і юридично вчиняються як одноособові. Крім того, це дасть змогу враховувати також сам факт залучення інших осіб для вчинення злочину, що також приводить до зростання суспільної небезпеки вчинюваного, адже може формувати у цих осіб суспільно небезпечні наміри й піднімати їхню толерантність до девіантної поведінки.

Висновки. Таким чином, варто констатувати наявність підвищеного рівня суспільної небезпеки злочину, вчиненого у співучасті, з огляду на низку факторів. Оскільки ці фактори мають значення лише в умисних злочинах, це додатково підтверджує відсутність необхідності тим чи іншим способом диференціювати кримінальну відповідальність за неоднаособове вчинення злочинів з необережною формою вини.

Крім того, важливу диференціюючу роль може відігравати ознака опосередкованого вчинення злочину через залучення до його вчинення осіб, які не є суб'єктами злочину, а також спільне вчинення злочину з такими особами. Врахування цієї ознаки чи то у кваліфікованих складах злочинів, чи шляхом прирівнювання правових наслідків опосередкованого вчинення злочину до ознак вчинення злочину у співучасті дасть змогу забезпечити врахування повною мірою підвищеної суспільної небезпеки тих злочинців, які використовують для вчинення злочину інших осіб, які не є суб'єктами злочину або які вчиняють злочин, діючи спільно з такими особами.

Список використаних джерел:

1. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. 300 с.
2. Кваша О.О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 560 с.
3. Багіров С.Р. Дискусії щодо співучасті в необережному злочині до реформи кримінального законодавства 1958–1961 (1917–1961 рр.). *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 293–298.
4. Соболев В.В. Основание и дифференциация ответственности соучастников преступления : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Краснодар, 2000. 24 с.
5. Антонюк Н.О. Дифференціяція кримінальної відповідальності і принцип справедливості. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 2. С. 5–8.
6. Шеслер А.В., Чернышова Ю.Н. Особенности уголовной ответственности и наказания лиц, совершивших групповые преступления. *Актуальные проблемы российского права*. 2008. № 4. С. 263–268.
7. Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. Москва : Юридическая литература, 1974. 208 с.
8. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. Киев : Вища школа, 1986. 208 с.
9. Орловський Р.С. Диференціяція кримінальної відповідальності при співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. № 26. С. 53–63.
10. Благоев Е.В., Шаипов Р.Х. Особенности назначения наказания соучастникам преступления : монография. Ярославль : Ярославпром, 1993. 48 с.
11. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
12. Larry M. Lawrence II, VII. Accomplice Liability: Derivative Responsibility, 36 Loy. L.A. L. Rev. 1524 (2003). P. 1540.
13. Кругликов Л.Л. Дифференциация уголовной ответственности соучастников преступления. *Проблемы теории уголовного права. Избранные статьи (2000–2009 гг.)*. Ярославль : ЯрГУ, 2010. С. 33–37.
14. Безбородов Д.А. Неосторожные многосубъектные преступления: проблемы квалификации. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. 60 с.

15.Багіров Р.С. Суспільна небезпека необережного злочину, що вчиняється кількома суб'єктами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 140–144.

16.Ігнатов Р.М., Богацька М.М. Аналіз судової практики у справах про злочини, вчинені організованими групами або злочинними організаціями (частини 3, 4 статті 28 Кримінального кодексу України), створення злочинної організації або сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 99–119.

17.Вирок Южноукраїнського міського суду Миколаївської області. 2014. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/38380441> (дата звернення: 31.01.2020).

18.Айдинян А.В., Задоя К.П. Фактичні помилки співучасника щодо обставин вчинюваного злочину щодо обставин, які кореспондують з ознаками співучасті: вплив на кримінально-правову кваліфікацію. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 116–140.

19.Гуторова Н.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины : учебное пособие. Харьков, 1997. 102 с.

